

Politica și știința

Trofin Hăgan

(Cluj-Napoca)

Politica și știința sînt două domenii distincte ale activității umane și, totuși, atît de strîns legate între ele, mereu găsindu-se în raporturi de intercondiționare dialectică, soldate de obicei cu efecte pozitive și negative în evoluția istorică a omenirii. În unele epoci istorice, politica și știința s-au aflat într-un adevărat divorț declarîndu-și război reciproc sau acceptînd uneori raporturi de „coexistență” pașnică. Pe măsură însă ce știința a progresat, ea a fost tot mai mult subordonată scopurilor și intereselor politicii.

Cîmpul relațiilor și raporturilor dintre politică și știință este extrem de vast, complex și uneori contradictoriu, fapt ce ne determină să ne limităm investigația la epoca contemporană și, în primul rînd, la relația dintre politica revoluționară și revoluția tehnico-științifică actuală. Considerentul pentru această delimitare constă în faptul că raportul politică revoluționară și știință poartă note și caracteristici, cu totul noi, specifice, care merg pe același drum, în grade diferite, spre o sinteză superioară a celor două domenii de activitate umană. Pentru că aspectele definitorii ale științei, concepute ca activitate umană complexă, constau în: activitate de cunoaștere, sistem de relații și instituții și forță de producție. Toate aceste elemente sugerează în grade și proporții diferite atît componentele, cit și valențele politicii revoluționare marxiste.

Dacă avem în vedere faptul că științele naturii s-au constituit și consolidat în milenii, știința politică marxistă, respectiv socialismul științific, are o istorie de numai un secol și jumătate. Și din această perspectivă raporturile dintre știință și politică, pînă la apariția marxismului, au fost de cele mai multe ori contradictorii, teren de luptă între doi idoli opuși, invocînd fiecare o vocație și o etică diferită.

Trecerea de la politica tradițională la politica revoluționară, concretizată în noua ordine socială, are drept rezultat, printre altele, nașterea și formarea unui nou model de organizare și dezvoltare a științelor, o nouă corelație între politică și știință. Știința este recunoscută ca un bun național, menită să servească nevoile și interesele publice și sociale ale colectivității, fiind integrată în procesul de ansamblu al dezvoltării națiunii. Frontul comun pe care îl realizează știința și politica în socialism este determinat de faptul că și una și alta au o bază comună: raționalitatea și științificitatea, făcînd din etica convingerilor științifice și etica responsabilității civice și publice, probleme complementare și nicidecum probleme contradictorii și antagoniste.

Complexitatea crescîndă a fenomenului științei și politicii în viața internațională așează deopotrivă cele două domenii pe un teren nou, în condițiile revoluției tehnico-științifice contemporane, evidențiînd un complex de relații de care omul politic și omul de știință trebuie să țină seama. Rolul pe care îl poate îndeplini știința, în dezvoltarea societății nu a prins realitate decît atunci cînd statul a trecut la organizarea cercetărilor printr-o masivă investiție de capital. Trecerea activităților de cercetare din zonele „individual-meșteșugărești” spre zone colective, de tip industrial, atrag după sine, noi relații atît în interiorul activității de cercetare, cit și în afară ei. Și, în acest cadru de relații a științei, cu celelalte activități umane, raportul dintre știință și politică ni se pare dominant și fundamental pentru înțelegerea fenomenelor epocii contemporane. „Știința s-a instalat în inima politicianului, pentru a nu-l părăsi niciodată”¹.

prezentarea pozițiilor actuale ale raportului dintre știință și politică putem distinge două atitudini bine conturate: a, atitudinea care absolutizează știința și respinge politica pentru

¹ Jean Jacques Salomon, *Science et politique*, Paris, Editions du Seuil, 1970, p. 94.

caracterul său speculativ, neștiințific și tendențial și b. atitudinea de conlucrare dintre cele două activități de interferență a sferelor științei și politicii în scopul realizării năzuințelor noastre de mai bine.

Orientarea științistă, legată de critica vehementă a politicii, se înscrie de fapt în marele curent pozitivist, începând cu pozițiile clasice comtienes și continuând cu apostolii „științei unificate” din secolul nostru. Științismul pretinde o totală detașare a cercetătorului față de orice factor exterior relației sale cu obiectul investigat, „cultivă credința nemăsurată în forța exclusivă a științei de a pătrunde în lumea adevărului și de a-l impune prin proprie evidență, dincolo de orice imixtiune și împotrivă oricărei suprapunerii cu alți factori de răspundere socială”².

Este un fapt cunoscut și constatat că, în condițiile revoluției tehnico-științifice, știința ocupă un loc tot mai important în dezvoltarea socială, pătrunzând în toate domeniile existenței umane. Ea devine esențială nu numai în relațiile dintre om și natură, ci și în toate structurile sociale, impunând o notă de cunoaștere și predicție celorlalte activități, exigente noi în privința fundamentării științifice a deciziilor³. Sarcina științei, atât ca sistem social relativ autonom, cât și ca element al structurilor sociale, luate în totalitatea lor, are ca punct de plecare progresul forțelor de producție și ridicarea calității vieții oamenilor. Dar, sublinierea forței științei ne determină în același timp să precizăm limitele ei, marile paradoxuri pe care le generează dezvoltarea ei în societate, raporturile sale reale și firești cu politica revoluționară a clasei muncitoare.

Frontierele dintre știință și politică sînt astăzi foarte labile și fluide, în sensul că rațiunea însăși a cercetării științifice poartă interesul național și internațional în asigurarea potențialului militar, diplomatic, industrial, comercial etc. Convergența intereselor științificului și a politicului acoperă astăzi o zonă extrem de vastă a socialului. Mulți oameni de știință și teoreticieni ai științelor politice contemporane susțin că raportul de forțe implicat într-un război atomic „se va juca nu în funcție de posibilitățile pe care le are economia de a se mobiliza pentru o producție de masă ca atare, ci în funcție de capacitatea științifică și tehnică imediat «rezonabilă» de care dispune”⁴. Raportul se referă la capacitatea științifică a societății, care trebuie să facă față unor dispoziții permanente, să fie organizată și controlată de guvern, astfel ca știința însăși să se realizeze printr-o „politică a științei” de zi cu zi.

Politicizarea științei, în sensul pătrunderii politicii în știință, nu numai în forma deciziilor acțiunii, investițiilor făcute de stat, ci ca mod de activitate nou al celor două sectoare, va schimba și raportul dintre știință-politică, interferîndu-se tot mai mult cele două sfere de activitate. Acest fapt reiese cu pregnanță în condițiile societății socialiste, cînd interesul științific coincide cu cel al puterii politice, obiectivele unuia fiind în același timp obiectivele celuilalt, încît „actul politic are în vedere decizia optimă, atât sub raportul eficienței tehnico-științifice, cît și sub acela al concordanței cu valorile și mecanismele democratice”⁵.

Ca subsistem, într-un polisistem extrem de complex cum este societatea, știința acționează pe porțiuni restrînse, fiind supusă în permanență jocului de interacțiuni, proprii sistemului social caruia îi aparține. Știința politică revoluționară și, de aici, strategia politică în domeniul științei are sarcina de-a decupa „sistemul” de relații și interacțiuni, dintre știință și celelalte subsisteme, pentru a formula, în fiecare etapă istorică, finalitatea și raționalitatea activităților umane, inclusiv ale cercetărilor științifice. Acest fapt se impune ca un imperativ al vremurilor noastre, deoarece este evidentă dependența științei de factorii economico-politici, a răspunderii morale a omului de știință față de activitatea și rezultatele muncii sale. Integrarea activității oamenilor de știință, a cercetărilor științifice și ale științei în general în scopul dezvoltării societății și în folosul umanității, nu se face de la sine și fără învingerea unor limite și greutăți. Uneori, procesul de conștientizare a omului de știință, în condițiile capitalismului, asupra finalității muncii sale, a răspunderii morale a savantului față de destinul omenirii, se soldează în termeni dramatici sau în cel mai bun caz, după multe tatonări și căutări. Este semnificativă, în acest sens, mărturisirea făcută de marele fizician I. Robert Oppenheimer, care multă vreme a fost străin, rupt de viața politică și de înțelegerea structurilor societății sale; „nu m-a interesat politica și n-am citit nimic despre economie și politică. Eram total izolat de scena contemporană a țării: N-am citit nici jurnalele, nici revistele de

² Călina Mare, *Statutul științei în rapoartele cu filozofia și ideologia*, în vol. *Știință, filozofie și ideologie*, București, Edit. politică, 1974, p. 36.

³ O. Trăsnea, *Unitatea dialectică dintre socialism și democrație*, în „Viitorul social”, nr. 3/1979, p. 473.

⁴ J. J. Salomon, op. cit., p. 94.

⁵ O. Trăsnea, *Doctrina politică ale capitalismului contemporan*, București, Edit. politică, 1977, p. 259.

felul lui «Time on Harpen's»: n-am avut nici radio, nici telefon; am luat cunoștință despre crahul de la Bursă, din octombrie 1929, mult timp după eveniment; prima dată când am votat a fost cu ocazia alegerilor prezidențiale din 1936 (...) M-a interesat omul și experiența sa, problemele științei, și nu am cunoscut aproape nimic din relațiile omului cu societatea”⁶. O astfel de poziție a savantului față de societate, de politică și, în primul rând, față de finalitățile sociale ale cercetărilor sale se sfârșesc de obicei printr-o dramă, dacă nu ceva mai mult, cum s-a întâmplat și în cazul de față.

Prin structura sa antagonică, societatea capitalistă a ridicat pe primul plan, în cercetările științifice, aspectele competiției militare și ale celei economice clădite fundamental pe ideea de concurență și profit. Noile contradicții și paradoxuri ale lumii capitaliste însoțesc știința „triumfătoare” cu fenomenul de frică, alienare și crize de tot felul. Efectele negative ale dezvoltării științei nu înseamnă numai posibilitatea unui război racheto-termonuclear, care ar pune în pericol și sub semnul întrebării însăși soarta omenirii, ci mai înseamnă și dereglările în echilibrul natural al pământului, dereglarea biosferei, poluarea apei, aerului și a solului. Consecințele mai apropiate sau mai îndepărtate de această natură pot avea aceleași rezultate îngrozitoare ca și un război atomic și ele pot fi socotite „noutatea momentului istoric”⁷.

Necesitatea unei politici a științei, respectiv a unei strategii privind dezvoltarea și finalitatea cercetărilor științifice, se impune astăzi cu multă acuitate, pentru că, ori ce am spune, știința și tehnica sînt destinul nostru contemporan, așa cum politica constituie, pentru ele, destinul dezvoltării lor. Într-un proces de cercetare, pe lângă factorii științifici, tehnici, economici, se impune al patrulea — finalitatea bunului științific pentru societate, pentru umanitate și, de fapt, aici se deschide cîmpul politicului, politicii, strategiei politice în domeniul științei.

Industria și practica productivă a revoluționat știința, transformînd-o tot mai mult într-o forță de producție nemijlocită. Știința „pură” a jucat un rol minor în dezvoltarea industriei și practicii productive. A fost nevoie să intervină o convergență și o interacțiune între interesul științific și politic pentru a asista, în epoca noastră, la o „explozie” masivă de cunoștințe și tehnologii noi. Cercetarea mobilurilor acestei convergențe, în condițiile orînduirii capitaliste, ne conduce la constatarea, deloc optimistă, fiind vorba, nu de a elibera lumea și omul de ignoranță, exploatare și alienare, ci de a plasa această lume și oamenii într-o subjugare fatală a tehnicii pentru profit și supremație. În această ordine de idei, argumentul forță îl constituie, fără îndoială, faptul că din fondurile consacrate cercetărilor 85% reprezintă cheltuieli destinate cercetărilor pentru înarmare în S.U.A., iar în Anglia și Franța peste 70%. Contradicția dintre nevoi și aspirații, care acționează în toate domeniile de activitate umană, inclusiv în știință și politică, este îndreptată într-un alt sens, spre o înarmare absurdă, pentru supremație politică și o competitivitate militară. Astfel, achizițiile de prioritate în cercetările științifice, performanțele tehnice iau o altă turnură, transformîndu-se într-un „simbol” al puterii politice și militare și mai puțin în scopul emancipării omului. În aceste condiții, politica nu urmărește liniile de forță ale științei și tehnologiei, decît într-o anumită direcție și aceasta împotriva nevoilor reale ale maselor, fapt constatat și cerut cu hotărîre fără echivoc de marea majoritate a oamenilor de știință din țările capitaliste. „Previziunea tehnologică, încorporînd nevoile societății, poate servi de ghid și de stimulent în cercetările fundamentale din domeniile sociale, tot așa cum cercetările din industrie răspund unor imperative economice”⁸. Dincolo însă de „bunele intenții”, strategia politică în planificarea cercetărilor științifice în domeniul înarmărilor, rămîne nota dominantă a preocupărilor statului birocratic monopolist.

În domeniul cercetărilor științifice, orînduirea socialistă formulează o nouă strategie politică, plecînd de la premise și obiective ce vizează satisfacerea nevoilor și aspirațiilor omului și a întregii societăți.

Strategia generală cu privire la dezvoltarea științelor în condițiile socialismului încorporează note și caracteristici cu totul noi, calitativ superioare. Pentru prima dată sînt formulate științifice prioritățile în activitatea de cercetare, care vizează mijlocii sau nemijlocit satisfacerea cerințelor fundamentale ale omului: hrana, îmbrăcămîntea, condițiile de locuit, învățămîntul, sănătatea și viața spirituală cu cele mai înalte și autentice valori culturale naționale și internaționale.

⁶ J. J. Salomon, *Science et politique*, Paris, Editions du Seuil, 1970, p. 68—69.

⁷ Valter Roman, *Știință-politică-viitor*, în „Viitorul social”, nr. 3/1972.

⁸ E. Iantsch, *La prévision technologique*, Paris, Edit. Sirey, 1968, p. 126.

A formula o scară a valorilor susceptibilă de a permite stabilirea priorităților și domeniilor de cercetare este un obiectiv al politicului și nu al domeniilor specializate ale științelor. Aceasta înseamnă printre altele că seria de categorii cu care operează politicul trebuie să răspundă, fără îndoială, la întrebările: pentru ce trebuie promovată de societate o activitate de cercetare sau alta? ce finalități pot fi scontate: o valoare tehnică, științifică, socială etc.? Din perspectiva problematicii omului eliberat de exploatare și asuprire, domeniul de cercetare, care poate avea prioritate, este acela care contribuie la un plus de lumină, de cunoaștere și de eficiență, economică și culturală, nu numai pentru sectorul său, ci și pentru domeniile științelor învecinate. Astfel se explică prioritatea pe care o au științele matematice, fizica, chimia și biologia în cercul de preocupări al cercetărilor științifice în socialism, fără însă să fie neglijată dezvoltarea celorlalte.

Legarea tot mai strinsă a cercetărilor de cerințele concrete ale dezvoltării societății socialiste face ca „rețeaua unităților de cercetare științifică și inginerie tehnologică să fie orientată cu precădere spre domeniile prioritare pentru dezvoltarea producției materiale și creșterea eficienței economice, valorificarea superioară, cu maximum de randament a resurselor naționale, introducerea mai rapidă a noilor produse și tehnologii, mecanizarea și automatizarea proceselor de producție”⁹. Pornind de la aceste premise, strategia politică în domeniul științei se poate determina într-un mod mult mai riguros științific, concretizată de obicei în strategia producției și în primul rând sub impulsul imperativelor economice. În felul acesta, politica plasează efortul științific pe terenul real al societății în funcție de nevoile, interesele și aspirațiile întregii societăți.

Opțiunile cu care operează strategia politică în acest sector de activitate sînt legate de: a. calitatea oamenilor, a personalului de cercetare, a nivelului atins într-un domeniu sau altul; b. de valoarea obiectivelor, stabilirea priorităților păstrînd un echilibru rațional între toate compartimentele științei; c. de eficacitatea, productivitatea, rentabilitatea și calitatea cercetărilor, privite prin prisma necesităților imediate și de perspectivă ale societății socialiste.

Etapele noi în care a intrat societatea românească sporește și mai mult însemnătatea și semnificația acestor elemente în dezvoltarea multilaterală a României socialiste. Interdependența și condiționarea reciprocă dintre știință și politică, influența tot mai puternică a statului socialist, în promovarea progresului științei și tehnologiei, își găsesc o soluționare principală în Programul-Directivă de cercetare științifică adoptat la Congresul al XII-lea al P.C.R. din noiembrie 1979.

Noua strategie în domeniul științei nu „decretează” științificitatea sau neștiințificitatea unor discipline, ierarhizarea lor în funcție de criterii subiective, ci pune în termeni politici rosturile și finalitatea științei, în ansamblul ei, în opera de construire a societății socialiste multilateral dezvoltate. „Știința trebuie să devină un instrument puternic în mîna omului, a întregului popor (...) în vederea făuririi celei mai drepte și umane orînduirii sociale, orînduirea socialistă și comunistă”¹⁰.

Strategia politică în domeniul științei este concepută din perspectiva cerințelor și necesităților concrete ale asigurării progresului general al societății noastre în viitorul cincinal, precum și în următoarele două decenii, urmărind în etape succesive, obiective ca: a. cercetarea științifică să contribuie nemijlocit la rezolvarea tuturor problemelor legate de îndeplinirea în bune condiții a prevederilor planului de dezvoltare economico-socială a României în cincinalul 1981—1985; b. creșterea rolului științei și tehnicii în întreaga operă de construcție socialistă, astfel încît deceniul următor 1981—1990 să devină cu adevărat deceniul științei, tehnologiei, calității și eficienței; c. cercetarea științifică să pregătească rezerva de descoperiri științifice și soluții tehnologice necesare dezvoltării în perspectivă a țării noastre pînă în anul 2000¹¹.

Știința fiind concepută ca un mijloc eficace pentru realizarea unor condiții din ce în ce mai bune pentru întreaga populație a țării, pentru o nouă calitate a vieții, strategia politică plasează efortul științific în toate domeniile de activitate, fără excepție, în funcție de nevoile reale, interesele și aspirațiile întregii societăți.

Sistemul științelor este inseparabil de sistemul politic în socialism. Cele două sfere se interferează pe o arie din ce în ce mai întinsă, realizînd o convergență largă, transformînd știința în mijloc, instrument și scop al dezvoltării societății și al omului. Pe terenul socialist-

⁹ Programul-directivă de cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și de introducere a progresului tehnic în perioada 1981—1990 și direcțiile principale pînă în anul 2000, București, Edit. politică, 1979, p. 7.

¹⁰ Ibidem, 1979, p. 9.

¹¹ Ibidem, p. 10.

mului, strategia politică în domeniul științei, cercetării, capătă o altă semnificație și importanță, noi valențe și dimensiuni. Se știe că, multă vreme unele sectoare ca: învățământul, producția, cercetările științifice, s-au dezvoltat independent unele de altele, iar legăturile dintre ele erau slabe, sporadice și fără prea mare eficiență. Expansiunea accelerată a politicului, am spune „explozia” politicului în toate sferile de activitate ale societății, pune în termeni noi elementele strategiei politice, atât la nivel macrosocial, cât și la nivel microsocial.

Modelul de integrare organică a științei cu producția și învățământul este conceput ca element fundamental în asigurarea progresului tehnico-științific, „la scara și în folosul întregii societăți răspunzând în același timp unor necesități vitale prezente și de perspectivă pentru dezvoltarea multilaterală a personalității omului și a națiunii socialiste”¹².

Strategia unității celor trei sectoare, pe cale de a se realiza, răstoarnă toate concepțiile vechi privitoare la procesul educațional și deschide cimpul unei noi pedagogii în formarea omului nou, al timpurilor noi socialiste.

Perfecționarea sistemului politic, în ultimele două decenii, a avut drept rezultat crearea „unui sistem unitar și încheat, profund democratic de organizare și conducere a societății, cu puternice trăsături originale, bazat pe participarea largă a clasei muncitoare, a tuturor oamenilor muncii”¹³, pregătind condițiile și pulsionând procesul de integrare a învățământului cu cercetarea și producția.

Strategia politică a P.C.R. în domeniul științei promovează cu multă consecvență cooperarea internațională, socotind pe bună dreptate această relație „factor primordial al modernizării în ritm rapid a economiei naționale, al valorificării superioare a eforturilor proprii de concepție tehnică, al favorizării transferului de tehnologii avansate, al progresului cunoașterii tehnico-științifice universale”¹⁴. Informația în toate domeniile, dar mai ales în știință, este elementul fundamental al progresului social, care poate fi realizată și soluționată numai prin împletirea năzuințelor naționale și a celor mondiale pe baza unei cooperări multilaterale cu respectarea principiilor unanim recunoscute dintre state. Orice atitudine de deschidere spre cooperare, de sprijin reciproc, între oamenii de știință, state, națiuni, micșorează decalajul în privința posibilităților lor tehnico-științifice și a tensiunilor de tot felul dintre colectivități.

Strategia românească în dezvoltarea științei conține puternice trăsături originale cu privire la cooperarea internațională. România socialistă a militat și militează consecvent pentru o cooperare științifică și tehnică cu toate țările socialiste, cu toate popoarele și națiunile, indiferent de orinduirea lor socială, sau gradul lor de dezvoltare economică și culturală.

¹² O. Trăsnea, *Probleme de sociologie politică*, București, Edit. politică, 1975, p. 214.

¹³ I. Ceterchi, *Exercitarea puterii de stat și autoconducerea oamenilor muncii în sistemul politic al României socialiste*, în vol. *Sistemul politic al R.S.R.*, București, Edit. politică, 1979, p. 128.

¹⁴ Programul-directivă de cercetare științifică, p. 35.